

ἔξω ἀπὸ τὴν φυλή τους, τὴν πόλη τους ἢ τὸ πολὺ τὴν χώρα τους. Οἱ αἰῶνες κυλοῦσαν καὶ χρειάστηκε ἡ ἐποποιεῖσα τοῦ Ἀλεξάνδρου γιὰ νὰ γνωρισθοῦν ὁ Ἑλληνικὸς καὶ ὁ Ἰνδικὸς πολιτισμός. Ὁ Ἀλέξανδρος ἔριξε τὸ χώρισμα ποὺ χώριζε τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ τὴν Δύσην. Περιορισμένη χρονικὰ ἡ ἴστορία, ἥταν περιορισμένη καὶ τοπικὰ σὲ μικρὸ τμῆμα τῆς ἀνθρωπότητας, στὴν κοντινὴ Ἀσία καὶ στὸν Ἐλληνορωμαϊκὸ χῶρο. Πολλὲς φυλὲς καὶ πολλὲς κοινωνίες ἔξαφανίστηκαν, χωρὶς νὰ ξέρουμε τίποτε ἀπὸ αὐτὲς παρὰ μόνο τὸ ὄνομά τους. Σήμερα, μὲ μεθοδικὴ ἔρευνα, προχωροῦμε ἀπ’ τὸ εἰδικὸ στὸ γενικό, ἀπὸ τὶς λεπτομέρειες τὸ σύνολο καὶ προσπαθοῦμε νὰ φωτίσουμε διαδοχικὰ ὅλα τὰ σκοτεινὰ σημεῖα, γιὰ νὰ ἔχουμε δλόκληρους πίνακες τοῦ παρελθόντος. Τέλος ἀπ’ τὸν 19ον αἰώνα σημειώνεται ἡ πρόοδος τῆς ἴστορίας τοῦ πολιτισμοῦ (Kulturgeschichte), ποὺ ἀντιμετωπίζει τὴν παλιά της ἀντίπαλο, τὴν «ἴστορία-μάχες».

* * *

Τὰ ὅρια ἀνάμεσα στὴν προϊστορία καὶ στὴν ἴστορία εἶναι λοιπὸν θεωρητικὰ ὅρισμένα ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῆς γραφῆς. Ἄλλ’ αὐτὰ τὰ ὅρια εἶναι ἀπὸ πρακτικὴ ἀποψη δύσκολα νὰ χαραχτοῦν μὲ ἀκρίβεια, ἀκόμα καὶ στὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ὅπου μετατοπίζονται μὲ τὴν ἀνάγνωση τῆς μινωϊκῆς γραφῆς. Ἡ ἴστορία ἀρχισε στὴν Ἑλλάδα μόνο στὸ τέλος τοῦ -6ου αἰώνα. Ἄλλ’ ὅταν, ἀπ’ τὸν περασμένο αἰώνα, διαβάστηκαν τὰ αἰγυπτιακὰ ἱερογλυφικὰ καὶ ἀργότερα τὰ πλακάκια μὲ τὴν σφηνοειδῆ γραφὴ τοῦ Ἐλάμ καὶ τὰ χιττιτικὰ γραπτὰ, εἶχαμε τὰ πρῶτα ἴστορικὰ κείμενα. "Ἐτσι, χάρη στὴν ἀνακάλυψη χιλιάδων γραπτῶν, πάνω σὲ ψημένη ἀργιλο, ρίχτηκε ἀρκετὸ φῶς στὴν ἴστορία τῆς Μεσοποταμίας πρὶν -2.000, ἐνῶ σκοτάδι σκεπάζει τὴν ἴστορία τῆς

Εύρωπης έκείνη τὴν ἐποχή¹. "Αν ἔφαρμόσουμε τὴν παρὰ πάνω διαίρεση στὸ σύνολο τοῦ κόσμου, ἡ προϊστορία ὅλης σχεδὸν τῆς Ἀμερικῆς τελειώνει μὲ τὸ ταξίδι τοῦ Κολόμβου, τῆς Αὐστραλίας μόλις στὸν 19ον αἰώνα, δταν ἀρχισε ὁ ἐποικισμός της.

"Αλλοι ὑποστηρίζουν πὼς ἡ προϊστορία παίρνει τέλος μὲ τὴν ἐμφάνιση τῆς γεωργίας, ποὺ ἔφερε τὴ μονιμότερη ἐγκατάσταση τῶν ἀνθρώπων, κάπου - 5.000 ὥς - 8.000 χρονια, παράλληλα μὲ τὸ κυνηγεῖ, τὴ συλλεκτικὴ καὶ τὸ ψάρεμα, ποὺ ἀποτελοῦσαν ὥς τότε τὴ βάση τῆς διατροφῆς τῶν ἀνθρώπων. 'Αλλ' ἡ συλλεκτικὴ καὶ ἀκόμα ἡ νομαδικὴ κτηνοτροφία προϋποθέτουν μεγάλο χῶρο, ὅπου οἱ μετακινήσεις εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν φυτικῶν πόρων, ποὺ βρίσκονται σκορπισμένοι. 'Η συγκέντρωση καὶ ἡ ἐγκατάσταση τῶν ἀνθρώπων ἀποκλείονται στὸ προγεωργικὸ στάδιο. Οἱ γυναῖκες καταγίνονται στὴ γεωργία καὶ στὴν οἰκιακὴ κτηνοτροφία, σὰ βοηθητικοὺς ἀρχικὰ κλάδους τοῦ κυνηγεῖοῦ, ποὺ ἦταν δουλειὰ τῶν ἀντρῶν, ἀλλὰ περιορίστηκε μὲ τὸν καιρό, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ κόκκαλα τῶν ζώων ποὺ βρίσκονται στὰ προϊστορικὰ σπήλαια. Τὸ ἀλέτρι, ποὺ τὸ σέρνει τὸ βῶδι, δηλ. ἡ ἴδεα νὰ χρησιμοποιήσει ὁ ἀνθρωπὸς μιὰ δύναμη ὅχι ἀνθρώπινη γιὰ τοὺς σκοπούς του, ἀλλαξε τὸν τρόπο τῆς ζωῆς. 'Εκτὸς ἀπὸ τὴν ὁμιλία καὶ τὴ φωτιά, τὸ ἀλέτρι καὶ ἡ ρόδα, εἶναι οἱ πιὸ σημαντικὲς κατακτήσεις τοῦ ἀνθρώπου ὥς τὴν ἐποχὴ τῆς ἀτμομηχανῆς. 'Ο ἀντρας ἀναλαμβάνει πιὰ τὴ γεωργικὴ ἔργασία καὶ ἡ ἀνθρωπότητα περνᾷ ἀπὸ τὸ στάδιο τῆς μητριαρχίας στὸ στάδιο τῆς πατριαρχίας.

"Αλλοι τέλος προτείνουν γιὰ σύνορο τῆς προϊστο-

1. 'Ο ἀρχαιολόγος L. Wooley ἀνακάλυψε ἐν τα πλακάκι, μὲ ἀργακὲν καὶ σφηνοειδῆ σύμβολα, ποὺ ἐπέτρεψε νὰ ταυτίσει τὸν πρῶτο βασιλικὸ τῆς πρώτης δυναστείας τοῦ Οῦρ, μὲ τὸ θεωρούμενο ὥς τότε μυθικὸ πρόσωπο, δειχνούντας πὼς ὁ μῦθος ἦταν ἀληθινὴ ἱστορία.

ρίας τὴν ἐμφάνιση τῆς μεταλλουργίας, ἀφοῦ οἱ περισσότεροι λαοὶ ποὺ φτάνουν στὴ μεταλλουργία γρήγορα μπαίνουν στὴν ἴστορία. Ἐποχὴ πέτρας, ἐποχὴ δουλευέντης πέτρας, ἐποχὴ χαλκοῦ, ἐποχὴ σίδερου εἶναι τὰ γνωστὰ στάδια τῆς ἀνθρώπινης προόδου¹. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ διαίρεση δὲν εἶναι καὶ τόσο βολική. «Τώρα εἶναι ἡ ἐποχὴ τοῦ σίδερου, ἔγραψε δὲ Ἡσίοδος, οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀδιάχοπα κουρασμένοι ἀπὸ δουλειὰ καὶ ἀθλιότητα ὅλη τὴν μέρα καὶ διεφθαρμένοι τὴν νύχτα, καὶ οἱ θεοὶ τοὺς σκαρπίζουν ἀφθονα πικρὲς ἀνησυχίες»². Ἀλλὰ δὲν εἴχαμε φτάσει ἀκόμα στὴν ἐποχὴ τῶν Κρούπ καὶ τῶν Σνάϊντερ. «Οσο κι ἀν βρισκόμαστε τώρα στὴν ἀτομικὴ ἐποχὴ, ἡ παραγωγὴ καὶ ἡ χρησιμοποίηση τοῦ σίδερου θεωρεῖται τὸ χαρακτηριστικὸ στὰ χρόνια μας, παρ’ ὅλο τὸ καταπληκτικὸ ἄπλωμα τῆς χρήσης τοῦ ἀλουμινίου καὶ τῶν πλαστικῶν, ποὺ ὅλοένα ἐκτοπίζουν τὰ μέταλλα.

«Οπως κι ἀν εἶναι, οἱ διάφοροι πολιτισμοὶ πέρασαν χρονολογικὰ ἀπὸ ὁρισμένα στάδια, ὅπως : Κυνῆγι καὶ

1. Ἡ χρησιμοποίηση ἐργαλείων ἀπὸ σίδερο εἶχεν ἐπιπτώσεις δχε μόνο στὴ βιοτεχνία τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ στὶς τέχνες. Ἐνῶ στὶς Μυκῆνες οἱ καλλιτέχνες διούλευκη μόνο τὴ μαλακὴ πέτρα τοῦ ἀλάβαστρου, ὁ Φειδίας μπόρεσε νὰ λαξέψῃ τὸ μάρμαρο, γιατὶ οἱ Δωριεῖς ἔφεραν τὴ χρήση τοῦ σίδερου στὸν ἑλληνικὸ κόσμο.

2. Τὰ «Ἐργα καὶ Ἡμέραι» τοῦ Ἡσιόδου διαβοῦν σὲ πέντε ἐποχὲς τὴν ἴστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Η πρώτη, ἡ Χρυσὴ ἐποχὴ, ζετυλίχτηκε στὴ βασιλεία τοῦ Κρόνου : οἱ θεοὶ ζοῦσαν μαζὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους κι αὐτοὶ δὲ γνώριζαν οὔτε ἀρρώστιες, οὔτε βαρειὲς δουλιές. Τὴ διαδέχτηκε ἡ βασιλεία τοῦ Δία, ἡ Ἀργυρὴ ἐποχὴ : οἱ ἄνθρωποι ἀρχισαν νὰ περιφρονοῦν ὁ ἔνας τὸν ἄλλο καὶ νὰ παραμελοῦν τοὺς θεούς. «Ἐρχεται κατέπιν ἡ ἐποχὴ τοῦ Μπρούντζου : περίοδος ἀγριότητας καὶ βαρβαρότητας. Αὕτη ὅμως ἡ ἐποχὴ ἔφερε στὴν τετάρτη περίοδο, τὴν Ἡρωικὴ ἐποχὴ, ποὺ κατοικήθηκε ἀπὸ μεγάλους ἀνθρώπους. Τέλος φάνηκε ἡ ἐποχὴ τοῦ Σίδερου, ἀπομιστικὴ καὶ ἐγωιστική, ὅπου οἱ ἄνθρωποι εὐχαριστοῦνται νὰ κάνουν τὸ κακό, καὶ ἐπικρατεῖ τὸ δίκιο τοῦ δυνατώτερου.. Σ’ αὕτην παραπονιέται πώς ζεῖ κι ὁ Ἡσίοδος, ἐνῶ θὰ ξήθελε νὰ ζήσει νωρίτερα ἢ ἀργότερα.

συλλεκτική, κτηνοτροφία, γεωργία. Ἀνιμισμό, πολυθεϊσμό, μονοθεϊσμό. Πολυανδρία, πολυγαμία, μονογαμία. Ἡ ἐξέλιξη ὅμως ὅλων τῶν πολιτισμῶν δὲν ἦταν ὅμοια. Στὴν κοντινὴ Ἀνατολὴ καὶ στὴν Αἴγυπτο δὲν ὑπάρχει σχεδὸν κενὸ ἀνάμεσα στὴν Προϊστορία καὶ στὴν Ἰστορία. Ἀπ' τὸ τέλος τῆς -5ης χιλιετηρίδας ἔμφανίζονται πολιτισμοὶ μὲ βάση τὴν ἀγροτικὴν οἰκονομία, ποὺ ἀκολουθοῦν γρήγορες πρόοδοι καὶ φτάνουν τελικὰ στὴ γραφή, ποὺ σημαίνει τὴν ἀρχὴν τῆς ἴστορικῆς περιόδου. Σὲ ἄλλες ὅμως περιοχές, πρὶν ἀπὸ αὐτὴν μαντεύουμε ἔνα παρελθόν, ποὺ ὀνομάζουμε προϊστορία καὶ φανερώνεται ὅλοένα ἀπὸ ἀρχαιολογικὲς ἀνασκαφὲς κι ἀπὸ ἐπιγραφὲς ἡ χρονικὰ γειτονικῶν λαῶν, ποὺ μεταχειρίζονται τὴν γραφή, ἡ ἀκόμα ἀπὸ σκοτεινὲς παραδόσεις. Ἀλλ' οἱ μεγάλες στιγμὲς τῆς ἀνθρωπότητας, ὅταν ὁ ἀνθρωπὸς ἔμαθε νὰ μιλᾶ, ν' ἀνάβει φωτιὰ καὶ νὰ καλλιεργεῖ τὴν γῆ, χάνονται στὴν νύχτα τοῦ καιροῦ. "Ετσι ἡ ἴστορία εἶναι συνειδητὴ στὸν ἀνθρωπό, γιατὶ γνωρίζει τὸ παρελθόν του, ἐνῶ ἡ προϊστορία μένει ἔξω ἀπὸ τὴν συνείδησή του, ἀν καὶ εἶναι τὸ μακρόσυρτο ἔκεινημα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν ἴστορία.

Τὰ ἴστορικὰ γεγονότα χρονολογοῦνται στὴν κοντινὴ μας Ἀνατολὴ (Βαβυλωνία, Ἀσσυρία κ.λπ.) μὲ τὸ ὄνομα τῶν βασιλέων ποὺ τὴν κυβέρνησαν. Στὴν Αἴγυπτο καὶ στὴν Κίνα μὲ τὴν ὀνομασία τῶν δυναστειῶν, ποὺ διαδέχτηκαν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη. Τὰ περισσότερα Ἑλληνικὰ κείμενα δὲν ἀναφέρουν χρονολογίες ἀλλ' ἐνδείξεις : τότε, ἔπειτα, πρωτύτερα κ.τ.λ. "Αλλωστε κάθε πόλη καὶ κάθε Ἱερὸς εἶχε τὴ σειρὰ τῶν ἐπώνυμων ἀρχόντων ποὺ χρησίμευαν στὴ χρονολόγηση τῶν γεγονότων¹.

1. Ὁ Ἑλλάνικος ὁ Μυτιληναῖος θέλησε νὰ χρησιμοποιήσει ἔνα χρονολογικὸ πλαίσιο τῶν βασιλέων τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Ἱερειῶν τῆς "Ηρας στὸ" Αργος καὶ τῶν νικητῶν στοὺς σπαρτιατικοὺς ἀγῶνες τῶν Καρνείων δηλ. τῶν νικητῶν στοὺς ποιητικοὺς καὶ μουσικοὺς ἀγῶνες τὸ - 676 κ' ἔπειτα. Ὁ Θου-

• Αργότερα ἐπικράτησε ἡ χρονολογία νὰ ὑπολογίζεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν Ὀλυμπιάδων (-776), ποὺ ἐγκαινίασε ὁ Ἰππίας ἀπὸ τὴν "Ιλιδα. Στὴν Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ δυὸ χρονογράφοι, ὁ Ἐρατοσθένης ἀπὸ τὴν Κυρήνεια κι ὁ Ἀπολλόδωρος ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἐπιχείρησαν πρῶτοι νὰ ὅρισουν τὴν χρονολογία τῶν κυριώτερων γεγονότων, ἀλλὰ μόνο ἀποσπάσματα σώθηκαν ἀπ’ τὸ ἔργο τους. • Ο Εὐσέβιος ἀπὸ τὴν Καισάρεια τῆς Παλαιστίνης (-400), ποὺ τοὺς ἀντίγραψε, φαίνεται, σὲ πολλά, προσπάθησε νὰ συνδυάσει τὴν βιβλικὴ χρονολογία μὲ τὴν Ἑλληνικὴ (βέβηλη) στοὺς «Χρονολογικοὺς Κανόνες» του, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν γέννηση τοῦ Ἀβραάμ, ποὺ τοποθετεῖ τὸ -2016. • Ακόμα καὶ στὴ χρονολόγηση τῆς Ἰστορίας τῶν Μεσοποταμίων εἴμαστε σίγουροι μόνο ὡς τὰ -1.500 περίπου, ἀλλ’ ὅταν φτάσουμε στὴν -3η χιλιετηρίδα ἔχουμε περιθώριο λάθους σχεδὸν ἐναν αἰώνα. Γενικὰ οἱ χρονολογίες εἶναι τεχνητὰ χωρίσματα μέσα στὴν πορεία τοῦ χρόνου. Εἶναι ἡ νοητικὴ ἀπομόνωση ἐνὸς γεγονότος. • Η χρησιμότητά της δὲν εἶναι πάντα ἱκανοποιητική. Εἰδικώτερα οἱ Κινέζοι συνηθίζουν νὰ τοποθετοῦν τὰ γεγονότα ὅσο μποροῦν μακρύτερα ἀπ’ τὸν πραγματικό τους χρόνο, γιὰ νὰ δείξουν πώς ὁ πολιτισμός τους εἶναι ὁ ἀρχαιότερος τοῦ κόσμου¹.

κυδίδης ὅμως τὸν καταχρίνει γιατὶ ὁ πίνακάς του τῶν ιερειῶν τῆς "Ηρας εἶναι λαθεμένος.

1. • Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἄλλαξαν διαδοχικὰ στὸ θρόνο τῆς Κίνας 25 δυνά στεῖες. • Η πρώτη, ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴν ἀρχὴ τοῦ νεολιθικοῦ καὶ στὴν ἀνακάλυψη τῆς γεωργίας σ’ αὐτὴ τὴν χώρα, εἶναι ἡ δυναστεία τοῦ μυθικοῦ αὐτοκράτορα Φού-Χί, κάπου -3.000 χρόνια. • Η δεύτερη, τῶν Χία, ποὺ ἔχει γιὰ ἀρχηγὸ τὸν Γιού, τὸν ἐκτελεστὴ τῶν μεγάλων ὑδραυλικῶν ἔργων στὴ χώρα αὐτῆς, βάσταξε ἀπὸ τὸ -2205 ὡς τὸ -1766. • Η τρίτη, τῶν Τσέου, ἀπὸ τὸ -1766 ὡς τὸ -1122. • Επειδὴ οἱ τελευταῖοι αὐτοκράτορες τῆς δυναστείας αὐτῆς ήταν διεφθαρμένοι, ὁ Θεός, λένε τὰ χρονικά, πῆρε τὴν ἔξουσία τους καὶ τὴν ἔδωσε στὸν Τ’ ἀνγκ, ποὺ τοὺς ξεθρόνισε καὶ τοὺς διαδέχτηκε. • Η τελευταία δυναστεία τῶν Μαντζούριανῶν Τά-Τσίνγκ, ἔπαψε νὰ βασιλεύει τὸ 1911, δταν ἐπικράτησε ἡ δημοκρατία τοῦ Σούν Γιάτ-Σέν.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν χρονολογικὴν τάξη, ἡ ἱστορικὴ ὥλη μπορεῖ νὰ μοιρασθεῖ καὶ γεωγραφικὰ (ἱστορία τῶν χωρῶν, τῶν ἐπαρχιῶν, τῶν ἡπείρων). Ἡ ἀκόμα καὶ ἀνάλογα μὲ τὸ περιεχόμενό της, ποὺ ἀφορᾶ ἔναν εἰδικὸν λάδο τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας (ἱστορία πολιτική, πνευματική, καλλιτεχνική, κοινωνική, θρησκευτικὴ κ.τ.λ.). Μποροῦμε ἀκόμα νὰ διαιρέσουμε τὸν κόσμο δριζόντια, σὲ ἔθνοτητες, καὶ κάθετα, σὲ στάδια πολιτισμῶν. Οἱ περισσότερες διαιρέσεις, ὅπως Προϊστορία, Ἀρχαιότητα, Μεσαίωνας, Ἀναγέννηση, Σύγχρονη Ἐποχή, εἶναι ἔργο τῶν Εὐρωπαίων ιστορικῶν. Ἀλλὰ δὲν κατόρθωσαν νὰ βροῦν διαιρέσεις ποὺ νὰ περικλείνουν ὅλον τὸν κόσμο, τὴν Κίνα, τὴν Νότια Αμερική, τὶς χῶρες τῆς Αφρικῆς. Υπάρχουν ἀκόμα λαοὶ ποὺ ζοῦν στὴν προϊστορικὴ ἐποχή, ὅπως π.χ. στὴ Νέα Γουΐνεα ἢ στὴ Ζούγκλα τοῦ Αμαζονίου. Ἀλλωστε καὶ στὴν ἐποχή μας συνυπάρχουν σὲ διάφορες χῶρες ὅλα σχεδὸν τὰ σκαλοπάτια τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς βαρβαρότητας καὶ μᾶς δίνουν τὴν εἰκόνα ἀπὸ τὰ διάφορα στάδια ποὺ πέρασε ἡ ἀνθρωπότητα.

"Οταν ἐπικρατοῦσε στὴ ζωὴ, ἐπομένως καὶ στὴν ιστορία, τὸ θρησκευτικὸν πνεῦμα, ὁ "Αγιος Αὔγουστινος, ἀκολουθώντας τὴν Ἀγία Γραφή, διαιρεσε τὴν Ἰστορία σὲ ἔπτα περιόδους : 1) Ἀπ' τὸν Ἀδὰμ στὸν κατακλυσμό. 2) Ἀπ' τὸν κατακλυσμὸν στὸν Ἀβραάμ. 3) Ἀπ' τὸν Ἀβραάμ στὸν Δαβίδ. 4) Ἀπ' τὸν Δαβὶδ στὴν αἰχμαλωσία. 5) Ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία στὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ. 6) Τὴν σύγχρονη ἐποχὴ καὶ 7) Τὴ θεϊκὴ περίοδο, ὅπου ὁ Θεὸς θὰ ξεκουραστεῖ, ὅπως τὴν ἔβδομη μέρα, καὶ θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ ξεκουραστοῦμε στοὺς κόλπους του. Ο Αὔγουστινος δὲν εἶχε βέβαια γνώση τῆς προϊστορίας καὶ θεωροῦσε γιὰ ξεκίνημα τῆς ζωῆς, δηλ. τῆς ιστορίας, τὸ 4.000 π.Χ., ὅταν ὁ Θεὸς ἔχτισε τὸν Κόσμο, σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τῶν ἔβδομηντα

μεταφραστῶν στὴν ἑλληνικὴ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὴν ἐποχὴ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου.

’Αργότερα, ὅταν ἡ ‘Ιστορία ξεχωρίστηκε ἀπὸ τὴν θεολογία, ὁ Χέγκελ τὴν διαίρεσε σὲ τέσσερις ιστορικὲς περιόδους : 1) Τὴν ἀνατολική, ὅπου κυριαρχεῖ ἡ πατριαρχικὴ οἰκογένεια καὶ πάνω ἀπὸ αὐτὴν ἔνας ἀπόλυτος μονάρχης. 2) Τὴν ἑλληνική, ὅπου ἐπικρατεῖ ὁ ἀτομισμὸς καὶ ίδρυονται οἱ μικρὲς τοπικὲς δημοκρατίες. 3) Τὴν ρωμαϊκὴ ποὺ ἔχει ὑπέρτατο σκοπὸ τὸ κράτος. Ἀλλ’ οὐσιαστικὰ τὴν ἐξυπηρέτηση μιᾶς ἐγωΐστικῆς ἀριστοκρατίας. Συνέχεια τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου, τὴν ἐποχὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶναι τὸ ‘Αγία Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία. 4) Τὸν γερμανικὸ κόσμο, ποὺ προσπαθεῖ νὰ συνδυάσει τὴν ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια μὲ τὴν ἐλευθερία. ‘Η τελευταία αὐτὴ διαίρεση εἶναι μᾶλλον αὐθαίρετη, γιατὶ βρίσκουμε τὸ πνεῦμα της ὅχι μόνο στοὺς γερμανικοὺς λαοὺς ἀλλὰ καὶ σ’ ὅλη τὴν Δύση, ἀπὸ τὴν ‘Αναγέννηση ἀκόμα.

‘Η ιστορία, ποὺ ἦταν διαποτισμένη ἀπὸ τὴν πολιτική, ἐπηρεάστηκε ὅχι μόνο ἀπὸ τὶς συζητήσεις τῶν ιστορικῶν ἀλλὰ καὶ τῶν κοινωνιολόγων καὶ τῶν οἰκονομολόγων, ποὺ ἔφεραν τὴν ιστορικὴ ἐμπειρία μέσα στὰ πλαίσια τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ ἐναντιώθηκαν στὴν ἀπαγωγικὴ ἀφηρημένη μέθοδο. ‘Ετσι ἡ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ιστορία ἀποτελοῦν πιὰ δύο κλάδους τῆς ιστορικῆς ἐρευνας, ποὺ ἀπασχολοῦν συνήθως εἰδικοὺς ιστορικούς. ’Αλλ’ ἐνῶ ἡ οἰκονομικὴ ιστορία ἔχει γίνει περισσότερο ποσοτικὴ, ἡ κοινωνικὴ ιστορία διατήρησε τὸν ἀνθρωπιστικὸ τῆς χαρακτήρα. ‘Η πολιτικὴ ιστορία ἔγινε πιὰ ἡ συνθετικὴ ἐμφάνιση τῶν κατὰ μέρος κοινωνικῶν δραστηριοτήτων.

Στὸν πρόλογό του τῆς Συμβολῆς στὴν Κριτικὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, ὁ Κ. Μάρκ Χωρίζει τὴν οἰκονομικὴ ιστορία στὰ πάρα κάτω μέρη : ’Αρχαϊκὸς κομμουνισμός, ἀσιατικὸ σύστημα παραγωγῆς, οἰκονομία βασι-

σμένη στή δουλεία ('Αρχαιότητα), οίκονομία βασισμένη στή δουλοπαροικία (Μεσαίωνας), οίκονομία βασισμένη στούς μεροκαματάρηδες έργατες (καπιταλισμός) και τέλος σοσιαλισμός (άταξική κοινωνία). 'Η τελική σύνθεση τῆς έργασίας και τοῦ κεφαλαίου θὰ γίνει σὲ μιὰ κοινωνία χωρὶς τάξεις, όπου τὸ Κράτος, σὰν ὄργανωμένη ἀρχή, θὰ καταντήσει ἀχρηστό. Τότε, ὑποστηρίζει, ἡ Προϊστορία τελειώνει και ἡ 'Ιστορία ἀρχίζει. Μὲ βάση τὸν ιστορικὸν ὑλισμό, οἱ ιστοριογράφοι τῆς Σοβιετικῆς "Ενωσης διαιροῦν τὴν ίστορία σὲ τέσσερις μεγάλες ἔποχές : τὴν ἀσιατική, τὴν ἀρχαία κλασική, τὸν τιμαριωτισμὸν και τὸν ἀστισμό. Αὔτες ἀποτελοῦν τὴν ἀνταγωνιστικὴν προϊστορία τῆς χωρὶς ταξικές διακρίσεις και χωρὶς ταξικοὺς ἀγῶνες ίστορίας, που φέρνει ὁ σοσιαλισμός. 'Αλλὰ βιάζονται νὰ ξεκόψουν ἀπὸ τὴν παραδεγμένη ίστορία : 'Ο Στάλιν μοιάζει καταπληκτικὰ μὲ τὸν 'Ιβάν τὸν Τρομερό. Τὰ παρασκήνια τοῦ Κρεμλίνου θυμίζουν τὶς ραδιουργίες τοῦ βυζαντινοῦ παλατιοῦ. Και ὁ ἔποικισμὸς τῆς Κ. 'Ασίας δὲν εἶναι πολὺ διαφορετικὸς ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τῶν Τσάρων στὴν 'Ανατολικὴ Σιβηρία ἢ ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἔποικιοκρατία τῶν "Αγγλων, ἃν και εἶναι βέβαια πολὺ πιὸ συστηματικός.

'Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ἡ ἄποψη τοῦ E. Schueler : Προτείνει τὴ διαίρεση τῆς ίστορίας σὲ τρεῖς φάσεις. Στὴν πρώτη οἱ ἀνθρωποι δὲν εἶχαν έργαλεῖα, ζούσαν ὅπως τὰ ζῶα, παράβγαιναν στὸ τρέξιμο μ' αὐτὰ κ' ἐπιαναν τὸ κυνῆγι τους μὲ τὰ χέρια. Στὴ δεύτερη οἱ ἀνθρωποι κατόρθωσαν νὰ παράγουν τὸ σίδερο και νὰ φτιάχνουν έργαλεῖα. Εἶναι ἡ ἔποχὴ τῶν πολιτισμῶν. Στὴν τρίτη ἀρχισε ἡ μαζικὴ παραγωγὴ τῶν μικρῶν κινητήρων (Φόρντ, 1907) και ἐγκαινίασε τὸν ἐνιαῖο πολιτισμό, γιατί τόσο στὸ Λονδίνο ἢ στὸ Παρίσι, δσο και στὴ Μόσχα ἢ στὸ Πεκίνο, στὸ Σίδνεϋ ἢ στὸ Ντακάρ, οἱ ἀνθρωποι ἔχουν τὰ ἴδια αὐτοκίνητα, τὰ ἴδια ραδιόφωνα, τὰ ἴδια τηλέφωνα, τὴν ἴδια τηλεόραση. "Άλλοτε

ἡ δύναμή μας ήταν ἡ δύναμη τῶν μπράτσων μας. Σήμερα ἀξίζουμε ἀνάλογα μὲ τὴ δύναμη τῶν μηχανῶν μας: Δέκα, ἑκατό, χίλιες φορὲς ὅσο ἀξίζαν οἱ πατέρες μας. Τὸν προαιώνιο *homo faber* ἀντικατάστησε ὁ *homo mecanicus*. Γι' αὐτὸ κι ὁ σοφὸς Ἰησουΐτης Teillard de Chardin βεβαίωνει πώς βρισκόμαστε ὅχι μόνο σὲ μιὰν ἀλλαγὴν αἰώνα καὶ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ σὲ μιὰν ἀλλαγὴν ιστορικῆς ἐποχῆς. Τὸ βέβαιον εἶναι πώς καὶ ἡ κοσμοθεωρία (Weltanschauung) ἀλλαξεῖ μὲ τὴ βιομηχανικὴν ἐπανάσταση.

Ἡ διαίρεση τῆς ἴστορίας σὲ περιόδους ἀποτελεῖ γιὰ τοὺς ἴστορικοὺς τὴν πεμπτουσία κάθε ἀντίληψής της. Ἡ περίοδος μπορεῖ νὰ ὅριστει σὰν ἓνα χρονικὸ διάστημα, ὅπου παρατηροῦμε ἓνα σύνολο γεγονότων ὅμοειδῶν, ποὺ ξεκινοῦν ἀπὸ μιὰ κοινὴ αἰτία. Πρέπει νὰ παρουσιάζει κάποια κοινὰ χαρακτηριστικά, κάποιαν ἔνότητα, κάποια πρωτοτυπία, ποὺ νὰ τὴν ξεχωρίζει ἀπ' τὸ ἀπέραντο κύλισμα τῶν γεγονότων. Βέβαια ὁ χωρισμὸς σὲ περιόδους παρουσιάζει κάτι τὸ τεχνητό, ἀλλ' εἶναι ἀπαραίτητος γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ἴστορίας. Ἡ φύση ὅμως τῶν γεγονότων εἶναι τέτοια ποὺ οἱ ἴστορικοὶ δὲν συμφωνοῦν πάνω στὶς ἴστορικὲς περιόδους. Πότε τελειώνει ἡ Ἀρχαία ἴστορία καὶ ἀρχίζει ὁ Μεσαίωνας; Μερικοὶ ὑποστηρίζουν μὲ τὴν ἔδρυση τῆς Κωνσταντινούπολης (325), ἄλλοι μὲ τὸ θάνατο τοῦ Θεοδοσίου (394), ἄλλοι μὲ τὸ τέλος τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους (476), ἄλλοι μὲ τὸ θάνατο τοῦ Ἰουστινιανοῦ (565), ἄλλοι μὲ τὴν ἀνάρρηση τοῦ Καρλομάγνου (771). Τὸ βέβαιον εἶναι πώς δὲν ὑπάρχουν ξεκομμένα ὅρια ἀνάμεσα στὶς διάφορες περιόδους. Ἔτσι καὶ ἡ καμπή τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου πρὸς τὸ μεσαιωνικὸ ἄρχισε στοὺς χρόνους τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, μὰ συμπληρώθηκε ἀργότερα. Ἄλλ' ὁ Μεσαίωνας ἀγκαλιάζει μόνο τὴν Εὐρώπη, σὰν κοινωνικὸ καὶ διοικητικὸ σύστημα, στὴ σκέψη καὶ στὴν τέχνη,

κ' ἔκφράζεται σὲ μιὰ γλώσσα, τὴ λατινική. Οἱ ἄλλες ἥπειροι ἔμειναν ἔξω ἀπὸ αὐτόν, προσκολλημένες στὴ δική τους σκέψη, στὶς δικές τους γλῶσσες καὶ στὰ δικά τους συστήματα.

Συνηθίσαμε νὰ θεωροῦμε τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ σὰν τὴ μεγάλη τομὴ τῆς ἱστορίας¹. Ἡ χρονολογία αὐτὴ εἶναι ἐπιβλητικὴ γιὰ τοὺς Χριστιανούς, ἀλλὰ τὴν παραδέχτηκαν ὅλοι οἱ πολιτισμένοι λαοί, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Μουσουλμάνους καὶ τοὺς Ἐβραίους, ποὺ βασίζονται στὸ σεληνιακὸ χρόνο γιὰ τὶς θρησκευτικές τους γιορτές. Ἀλλωστε τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴν ἐγκαταστάθηκε ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία στὸν τότε γνωστὸ κόσμο. Ἀλλ' ἐχριστιανισμὸς εἶχε τὴν ἀρχὴν στὴν προφητικὴ παράδοση καὶ ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία στὴν παράδοση τῶν αὐτοκρατοριῶν τῆς Ἀσίας, ποὺ τὴ συνοψίζει καὶ τὴν τελειοποιεῖ. Αὐτὲς οἱ δυὸ παραδόσεις ἀρχισαν σχεδὸν χίλια χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ ἐποχή. Γι' αὐτὸν ὁ D. Halévy ὑποστηρίζει πῶς τότε πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὴ μεγάλη τομή, ποὺ ξεχωρίζει τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τὴν προϊστορία. Τότε ὁ Μωϋσῆς παίρνει τὸ λαό του ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ τοῦ παραδίνει τὸ Νόμο, ποὺ τοῦ φανέρωσε ὁ Θεὸς καὶ ὅπου βασίζονται οἱ διάφορες θρησκεῖες. Τότε ἡ Ἀσσυρία δυναμώνει καὶ ἰδρύει τὴν πρώτη στρατοκρατικὴ αὐτοκρατορία, ποὺ θὰ εἶναι ὑπόδειγμα ὅλων τῶν κατόπιν αὐτοκρατοριῶν. Τότε ἔμφανίζεται στὸν πόλεμο τὸ ἵππικὸ καὶ τὸ σίδερο, ἐνῶ οἱ ὅμηρικοὶ ἥρωες πολεμοῦσαν πεζοὶ καὶ μὲ μπρούντζινα

1. Ἡ 25 Δεκεμβρίου δρίστηκε ἡ μέρα τῶν Χριστουγέννων, γιατὶ εἶναι καὶ ἡ μέρα ποὺ γεννήθηκε ὁ Μίθρα, κατὰ τὴν παράδοση, κι ὁ Κωνσταντῖνος ἤθελε νὰ εὐχαριστήσει τοὺς διαδούς καὶ τῶν δύο θρησκειῶν, τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Μιθραϊσμοῦ, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὶς λεγεῶνες του. "Οσο γιὰ τὸ χρόνο τῆς γέννησης τοῦ Χριστοῦ, οἱ ἀστρονόμοι διαφωνοῦν, γιατὶ ἡ συνάτηση τῶν ἀστρών, ποὺ ἔδωσε τὸ φῶς τῆς Βηθλεέμ, ἔγινε τέσσερα χρόνια ἀργότερα ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ χρονολογία ποὺ παραδεχόμαστε.

ὅπλα. Τότε τὰ 24 γράμματα τῶν Φοινίκων ἀντικατάστησαν τὰ 600 σφηνοειδῆ σημάδια τῶν Βαβυλωνίων.

Παρατηρώντας τὶς πλημμύρες τοῦ Νείλου, οἱ Αἰγύπτιοι ἵερεῖς διαίρεσαν τὸ χρόνο σὲ $365 \frac{1}{4}$ μέρες. "Επειτα, σύμφωνα μὲ τοὺς ὑπολογισμούς τους γιὰ τὴ ζωὴ τῶν Φαραώ, βρῆκαν, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος, πὼς σὲ μιὰ χρονικὴ περίοδο ἐνὸς αἰώνα ἀντιστοιχοῦν, κατὰ μέσον ὅρο, τρεῖς γενιές. Πρότειναν λοιπὸν ἡ Ἰστορία νὰ διαιρεθεῖ σὲ ἀνάλογα τμήματα, ὅπως συνηθίζεται καὶ στὴν οἰκονομικὴ Ἰστορία, ὅπου κυρίως λογαριάζουν τὴν οἰκονομικὴ δράση καὶ ὅχι τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. 'Αλλά, μὲ τὸν καιρό, ἡ δράση αὐτὴ ἀπλώνεται σὲ περισσότερα χρόνια, γιατὶ ἡ διάρκεια τῆς ζωῆς μακραίνει.

Βέβαια, κάθε διαίρεση τῆς παγκόσμιας Ἰστορίας εἶναι συμβατικὴ καὶ αὐθαίρετη. Στὴν Ἰστορία κάθε γεγονὸς βρίσκεται σὲ αἰτιώδη σχέση μὲ τὸ προηγούμενο καὶ τὸ ἔπόμενο καὶ δὲν νοεῖται διαίρεση. Αὐτὴ ὅμως γίνεται γιὰ λόγους συστηματικούς, ὥστε νὰ εἶναι δυνατή, μὲ κάποιο σύστημα, ἡ ἔκθεση τῶν Ἰστορικῶν γεγονότων. Σ' αὐτὰ ὁ Κλ. Λεβί-Στρώμες παρατηρεῖ πὼς οἱ Ἰστορικοὶ μεταχειρίζονται τὴ χρονολογία σὰν κώδικα γιὰ ν' ἀναλύσουν τὸ ἀντικείμενό τους. Δὲν ὑπάρχει Ἰστορία χωρὶς χρονολογίες. Γιὰ νὰ πεισθοῦμε φτάνει νὰ παρατηρήσουμε πῶς ἔνας μαθητὴς κατορθώνει νὰ μάθει τὴν Ἰστορία : τὴν περιορίζει σ' ἔνα σκελετὸ χρονολογιῶν. Πολὺ σωστὰ ἀντίδρασαν σ' αὐτὴν τὴν ἀποξεραντικὴ μέθοδο, πέφτοντας συχνὰ στὴν ἀντίθετη κατάχρηση. "Αν οἱ χρονολογίες δὲν εἶναι ὅλη ἡ Ἰστορία ἡ τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον μέρος τῆς Ἰστορίας, χωρὶς αὐτὲς ἡ Ἰστορία θὰ εἶχε σβήσει, ἀφοῦ ὅλη ἡ πρωτοτυπία της καὶ ὁ εἰδικὸς χαρακτήρας της, βρίσκονται στὴν ἀντίληψη τῆς σχέσης τοῦ πρῶτα καὶ τοῦ ὕστερα, ποὺ θὰ ἥταν προορισμένη νὰ διαλυθεῖ, ἀν ἀπὸ τὴ φύση τους οἱ καταστάσεις της δὲν μποροῦσαν νὰ χρονολογηθοῦν. 'Αλλὰ μιὰ χρονολογία δὲ μᾶς λέει τίποτε, ἀφοῦ δὲν ἐπαναλαμβά-

νεται κ' ἐπομένως δὲν μποροῦμε νὰ τὴ νοιώσουμε. "Εχει
ὅμως σημασία στὴ σειρὰ τῶν χρονολογιῶν, ποὺ μᾶς
χρησιμεύει γιὰ νὰ τοποθετήσουμε τὰ γεγονότα. "Επειτα
δὲν μποροῦμε νὰ καταλάβουμε τὸ ἴστορικὸ γίγνεσθαι,
σὰν ἔνα ξετύλιγμα μὲ συνέχεια, ἀφοῦ ὁ χρονολογικὸς
κώδικας ἀρχίζει στὴν προϊστορία μὲ δεκάδες ή ἑκατον-
τάδες χιλιετίες, ἐξακολουθεῖ μὲ χιλιετίες ἀπὸ τὴν 4η
ἢ τὴν 3η, καὶ συνεχίζει μὲ τὴ μορφὴ τῆς ἴστορίας κατὰ
αἰῶνες, μὲ παρεμβολές, κατὰ τὴν ἐπιθυμία τοῦ κάθε
συγχραφέα, ἀπὸ τμήματα ἴστορίας χρονιάτικα, μέσα
στὸν αἰώνα, η ἀπὸ ἡμερομηνίες, μέσα στὴ χρονιά, ἀν-
δρὺς καὶ ἀπὸ ὥρες μέσα στὴ μέρα. "Ολες αὐτὲς λοιπὸν
οἱ χρονολογίες δὲ σχηματίζουν μιὰ σειρά, ἀλλ' ἀνήκουν
σε συστήματα διαφορετικά.

* * *

'Η πολιτικὴ ἴστορία σχεδὸν πνίγεται ἀπὸ τὴν ἐξόγ-
κωση τῶν «εἰδικῶν ἴστοριῶν» : ἴστορία οἰκονομικὴ καὶ
κοινωνική, ἴστορία τῶν ἴδεῶν, τῶν νοοτροπιῶν, τῶν
κοσμοθεωριῶν, τῶν ἐπιστημῶν, τῆς φιλοσοφίας, τῆς
θρηκείας, τῆς τέχνης κ.τ.λ. Καὶ γενικά, η πολιτικὴ ἴστο-
ρία παραμερίστηκε σὲ τέτοιο βαθμό, ποὺ μερικοὶ τὴ
θεωροῦν σὰν παράσιτο τῆς ἴστορίας. Ούσιαστικὰ δμως
δὲν ὑπάρχουν ἴστορίες κατὰ κλάδους γιὰ νὰ τὶς ἐνώσουμε
κατόπι, γιατὶ οἱ εἰδικὲς ἴστορίες ἀπομονώνουν ἔνα σύν-
ολο γεγονότων, ἀλλὰ πάντα σὲ σύνδεση μὲ ἄλλα σύνολα.
"Υπάρχει μιὰ μόνη ἴστορία, σχετικὴ μ' ἔνα μοναδικὸ
πρόβλημα, ποὺ εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Μὲ τὸ πλάτος δμως
ποὺ πῆρε σήμερα η ἴστορία, κανένας σοβαρὸς ἴστορικὸς
δὲν μπορεῖ νὰ καταγίνεται μὲ τὴν παγκόσμια ἴστορία.
'Η ἀδυναμία τῶν ἵκανοτήτων ποὺ παρουσιάζουν οἱ ἄν-
θρωποι ἔφερε κ' ἐδῶ τὴν εἰδικότητα, δπως καὶ σ' δλους
τοὺς ἐπιστημονικοὺς κλάδους. "Ετσι η εἰδίκευση διαι-
ρεῖ τὴ δυσκολία σὲ δσα περισσότερα μέρη μπορεῖ, δπως

γράφει ὁ Ντεκάρτ. Κι ἀκόμα πλῆθος βοηθητικὲς ἐπιστῆμες ἔρχονται νὰ παρασταθοῦν τὴν Κλειδὸν στὸ ἔργο της. Δημογραφία, οἰκονομικὴ, κοινωνιολογία, ἐθνολογία, συγκριτικὴ γλωσσολογία, θρησκειολογία, ἀρχαιολογία, νομισματικὴ, σφραγιδογραφία καὶ ἄλλες ἐπιστῆμες βοηθοῦν τὴν ἴστορικὴν ἔρευνα¹. Βέβαια ἡ ἴστορία γίνεται μὲ γραπτὰ κείμενα. 'Αλλ' ὅταν δὲν ὑπάρχουν, ὁ ἴστορικὸς θ' ἀναζητήσει ἄλλοι τὶς πηγές του, ὅπου τὶς βρεῖ. Σ' ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸν ἀνθρωπὸν, ἔξαρτῶνται ἀπὸ τὸν ἀνθρωπὸν, χρησιμεύουν στὸν ἀνθρωπὸν, ἔκφραζούν τὸν ἀνθρωπὸν, σημαίνουν τὴν παρουσία του, τὴν δράση του, τὰ γοῦστα του καὶ τοὺς τρόπους ποὺ ὑπάρχει ὁ ἀνθρωπὸς, γράφει ὁ Λ. Φέβρ.

Οἱ ἴστορικοὶ κόβουν τὴν ἴστορία σὲ φέτες, ὅχι μόνο χρονολογικὲς ἢ λογικές, ἀλλ' ἀκόμα τοπικές, ἐθνικές, μονογραφικὲς καὶ βιογραφικές. "Ετσι χάνουν τὴν ἴστορικὴν συνοχὴν καὶ προοπτικὴν. Κάθε μελετητὴς ἔργη γίνεται τὰ γεγονότα ἀπὸ τὸ μετερίζει τῆς εἰδικότητάς του: ὁ γεωγράφος προβάλλει τὴν σημασία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, ὁ ἐθνολόγος τῶν φυλετικῶν ἢ ἐθνικῶν ἴδιοτήτων, ὁ οἰκονομολόγος τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων, ὁ

1. Ἡ τεχνικὴ τοῦ «ἀνθρακα 14», ποὺ ἐφεῦρε ὁ Ἀμερικανὸς Libby, εἶναι ἕνα παράδειγμα συνεργασίας τῆς ἴστορίας μὲ τὴ φυσικὴ, γιὰ τὴ χρονολόγηση τῶν κοκκάλων καὶ τῶν στρωμάτων τῆς γῆς. "Οταν ἔνα ἔνα εἶναι ζωντανό, ὑπάρχει ἰσορροπία ἀνάμεσα στὸν ἀνθρακα ποὺ διαθέτει, τὸν ἀνθρακα 14, καὶ στὸ περιβάλλον. "Οταν πεθάνει, οἱ ἀνταλλαγὲς παύουν, δὲν ὑπάρχει πιὰ ἰσορροπία καὶ ἡ ἀναλογία τοῦ ραδιενεργοῦ ἀνθρακα ἐλαττώνεται μὲ τὸν καιρό. Χάρη στὸ μετρητὴ Γκάτιγκερ, εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπολογίσουμε τὴν ἡλικία ἔνδος δείγματος. Τὸ πείραμα ἔγινε σ' ἔνα κομμάτι ξύλο ἀπὸ τὸ νεκροφόρο πλοῖο τοῦ Σέσοστρη τοῦ Ζου. Ποιά ἦταν ἡ ἡλικία του; Οἱ ἀρχαιολόγοι ἔλεγχν 3.750 χρόνια. 'Ο μετρητὴς ἐπιβεβαίωσε 3.621 χρόνια, μὲ περιθώριο ἡλίθους 1/20. 'Η μέθοδος τῆς ποτάσσας καὶ τοῦ ἀργοῦ προχωρεῖ περισσότερο. 'Επιτρέπει νὰ χρονολογήσουμε τὸν «ἀνθρωπὸ τῆς Ταγκανίκας», ποὺ πρῶτος μεταχειρίστηκε ἔργαλεῖα πρὶν 1.750.000 χρόνια. 'Η ἀρχαιολογία ἔγινε ἐπιστήμη ἀκριβὴς καὶ ἀποκαλύφτηκε ἡ νοθεία τῶν φευτοπαλαιολιθικῶν ἀρχαιοτήτων.

κοινωνιολόγος τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν κ.τ.λ. Ἐνῶ γιὰ νὰ γραφεῖ σωστὰ ἡ ἴστορία χρειάζεται ἡ σύνθεση ὅλων αὐτῶν τῶν παραγόντων. Κι ἀκόμα ἡ διάρκεια γίνεται ἀντιληπτὴ στὸν ἄνθρωπο ὅχι μόνο μὲ τὴν λογικὴ γνώση, ποὺ κομματιάζει τὴν πραγματικότητα, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ χρόνου, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἐνορατική, ποὺ μᾶς δίνει ἀμεσα τὴν πραγματικότητα σὰν ἔνα τύνολο ζωντανό.

Σῆμα ἔξελιξη τῆς ἀνθρώπινης ἴστορίας ὑπάρχουν μόνο γεγονότα, τίποτε ὅλο ἀπὸ γεγονότα. Καθένα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι αἰτία καὶ συνέπεια, συνέπεια καὶ αἰτία ἀνατάντεχων περιστάσεων. Κάθε γεγονὸς εἶναι καὶ ἡ αἰτία ὅλων γεγονότων, ποὺ δὲν μποροῦμε νὰ τὰ ἔξετάσουμε υπομονωμένα, ἀλλὰ τὸ καθένα τους βρίσκεται τοποθετημένο σὲ σχέση ὁρισμένη μὲ ὅλα γεγονότα, προηγούμενα ἢ, σύγχρονα. Ἡ ἴστορία δὲν εἶναι στάση. Εἶναι κύλισμα ἀδιάκοπο, ἀσταμάτητο, ὅπου ὅλοι μπορεῖ νὰ σημειώσουμε κάποιο στοιχεῖο σχετικότητας, ποὺ τὸ χαρακτηρίζουμε αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα τοῦ τάδε ἢ τοῦ δεῖνα φαινομένου, προηγούμενου ἢ νεώτερου.

Ἡ ἔννοια τῆς ἔξελιξης δὲν εἶναι ἔμφυτη στὴν ἀνθρώπινη φύση, ἀλλὰ χρειάστηκαν χρόνια καὶ ἐργασία, ὅπερ ὁ ἄνθρωπος νὰ παραδεχτεῖ τὶς παρακάτω βασικὲς γιὰ τὴν ἴστορία ἀρχές : α) Τὴν ἔννοια τῆς ἐνότητας τοῦ ἄνθρωπινου γένους, ποὺ δίνει στὴν ἴστορία κάποιο πνεῦμα ἔνιατο καὶ καθολικό. β) Τὴν ἀναγνώριση ὅτι οἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων ὅλαζουν ἀδιάκοπα καὶ ὅτι κάθε φάση προέρχεται ὄργανικὰ ἀπὸ μιὰν ὅλη¹. γ) Τὴν ἐσωτε-

1. Ἡ βιολογικὴ ἀνάπτυξη ἐπιβάλλει τὰ κληρονομικὰ χαρακτηριστικά, ποὺ σχηματίζουν σιγὰ-σιγὰ ἀπὸ τὴν προϊστορία τὸ ἄνθρωπινο ὅν. Ἐνῶ ἡ ἴστορικὴ ἔξελιξη προϋποθέτει μόνο γνώσεις, ποὺ μεταδίνονται καὶ φέρνουν τὴν ἴστορικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἄνθρωπου καὶ τὴν πρόοδο τῶν πνευματικῶν καὶ τεχνικῶν του ἐπιδόσεων. Δὲ μᾶς εἶναι δύμως δυνατὸ νὰ καθορίσουμε τὴν ἀμοιβαία ἐπίδραση τῆς βιολογικῆς ἀνάπτυξης καὶ τῆς ἴστορικῆς ἔξελιξης, παρατηρεῖ ὁ Γιάσπερς.

ρική ἀλληλοεξάρτηση τῶν διάφορων σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ἡ ἐπίδραση τῶν πολιτικῶν σχέσεων στὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάσταση, ὁ συσχετισμὸς τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν μὲ τὴν πρόοδο τῶν κοινωνιῶν κ.τ.λ.

‘Η ἔξελικτικὴ μέθοδος λέγεται καὶ ἴστορική, γιατὶ ξεκίνησε ἀπὸ τὴν ἴστορία κι ἀπλώθηκε στὶς ἄλλες ἐπιστῆμες.’ Αφοῦ πάντα πρέπει νὰ ἔξετάζουμε τὰ ἴστορικὰ γεγονότα στὴν ἔξελιξή τους ὅχι σὰν στατικὰ ἀλλὰ σὰν δυναμικά. ‘Ο Σαὶν-Σιμὸν διαχρίνει τὶς ἴστορικὲς περιόδους σὲ ὅργανικές, ὅταν οἱ μεταβολὲς γίνονται μὲ ἀργὸ ρυθμό, καὶ σὲ κρίσιμες, ὅταν εἶναι γοργές. Στὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητας κυριαρχοῦν οἱ περίοδοι στασιμότητας. ‘Η πάλη γιὰ τὴν ἀνθρώπινη πρόοδο κ’ ἐλεύθερία ἐναντίον τῆς ρουτίνας βαστᾶ ὅσον καιρὸ παρουσιάζονται ἐμπόδια. “Οταν ὁ ἀνθρωπὸς τὰ πηδήσει, ξαναπέφτει στὴ ρουτίνα. ‘Η Κίνα ἦταν ὀλόκληρους αἰῶνες τὸ παράδειγμα μιᾶς τέτοιας στασιμότητας. ’Αλλὰ μήπως τὸ ἕδιο δὲν ἔγινε στὴ μεσαιωνικὴ Εὐρώπη, καθὼς καὶ στὴ Ρωσία, πρὶν ἀπ’ τὸν Πέτρο τὸ Μεγάλο ;

‘Η ἴστορία γράφεται συνήθως γιὰ ἓνα ὄρισμένο ἔθνος. Καὶ πραγματικά, οἱ ἔθνικὲς ἴστορίες παρουσίαζαν ἐνδιαφέρον ὅταν οἱ διάφορες ἔθνότητες προσπαθοῦσαν νὰ πάρουν συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ τους, ὅπως παρουσιάζουν ἀκόμα ἐνδιαφέρον καὶ στὰ σχολεῖα, ὅπου διαμορφώνεται ἡ συνείδηση τῶν παιδιῶν. Σήμερα δύως οἱ ἔθνότητες ἔχουν πιὰ διαμορφωθεῖ καὶ οἱ μεγάλοι γιὰ νὰ μορφωθοῦν χρειάζονται τὴν παγκόσμια συγκριτικὴ ἴστορία. ’Απὸ τὰ παλιὰ χρόνια ὁ “Ἐφορος, ὁ Πολύβιος κι ὁ Διόδωρος ξέψυγαν ἀπὸ τὰ ἔθνικὰ πλαίσια καὶ καταπιάστηκαν μὲ τὴν παγκόσμια ἴστορία, δηλ. μὲ τὴν ἴστορία τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Γιατὶ «ἡ ἴστορία ἀποτελεῖ ἓνα μόνο σῶμα. Οἱ ὑποθέσεις τῆς Λιβύης ἀνακατεύονται μὲ τῆς Ἐλλάδας κι ὅλα τὰ γεγονότα συντρέχουν στὸν ἕδιο σκοπό», γράφει ὁ Πολύβιος.

Αύτὸν εἶναι σύμφωνο μὲ τὴν ἀντίληψη τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας, ποὺ ἐπικρατοῦσε τότε, γιὰ μιὰν ἐνιαία ἀνθρωπότητα, ποὺ ἦταν πάλι ἀποτέλεσμα τῶν καταχτήσεων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου¹. Τοὺς "Ελληνες ἴστορικοὺς ἀκολούθησε κι ὁ Ἰμπν Χαλντούν, δταν ἔγραψε τὴν Παγκόσμια ἴστορία του (1332–1406). Γιατὶ δὲν ὑπάρχει σχεδὸν ἴστορία μιᾶς χώρας ὅλότελα ἀνεξάρτητη, ἀπὸ τὴν ἴστορία ἄλλων χωρῶν². "Ετσι ἡ γενική, παγκόσμια ἴστορία ἀποτελεῖται ἀπ' τὸ σύνολο τῶν ἔθνων ἴστοριῶν, λύνοντας ταυτόχρονα καὶ τὶς μεταξύ τοὺς ἀντιθέσεις. Εἶναι ἡ ἴστορία τῆς ἀνθρωπότητας.

"Απ' τὸ 18ον αἰώνα, ἡ σύνδεση τῶν διαφόρων σταδίων τοῦ πολιτισμοῦ ἦλθε νὰ τονώσει τὴν ἐνότητα τῆς ἀνθρωπότητας στὴν ἴστορική της ἐξέλιξη. Γι' αὐτό, στὸν πρόλογο τῆς παγκόσμιας ἴστορίας του, ὁ φὸν Ράνκε γράφει πῶς «ὑπάρχει ἔνας ἴστορικὸς βίος ἀδιάκοπα κινούμενος ἀπ' τὸ ἔνα ἔθνος στὸ ἄλλο, ἀπ' τὸν ἔνα κύκλο πολιτισμοῦ στὸν ἄλλο. Καὶ ἀκριβῶς ἀπ' τὸν ἀγώνα τῶν διάφορων λαῶν, ἡ γενικὴ ἴστορία καὶ οἱ ἔθνοτητες ἀπόκτησαν συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ τους. Τὸ πρόβλημα τῆς παγκόσμιας ἴστορίας εἶναι ἵσα-ἵσα νὰ βρεῖ τὴ σχέση καὶ νὰ εἰκονίσει τὸ περίγραμμα τῶν μεγάλων γεγονότων, ποὺ συνδέουν τοὺς λαοὺς ἀναμεταξύ τους»³. Μπο-

1. Ἡ παγκόσμια ἴστορία τοῦ Ἐφόρου δρχίζει ἀπὸ τὴ δωρικὴ εἰσβολὴ στὴν Πελοπόννησο καὶ φτάνει ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου τοῦ 2ου τῆς Μακεδονίας, δηλ. σχεδὸν ἀπλώνεται σὲ 730 χρόνια. Ὁ Διόδωρος ἴσχυρίζεται πῶς ἔγραψε τὴν ἴστορία 1138 χρόνων, χωρὶς νὰ λογαριάσει αὐτὴν ποὺ προηγήθηκε ἀπ' τὸν πόλεμο τῆς Τροίας. Ἀλλὰ κάνει ἔνα μικρὸ λάθος στὸ μέτρημα τοῦ χρόνου.

2. Ἡ ἀληγλοεπίδραση τῶν πολιτισμῶν φαίνεται κι ἀπ' τὸν πλουτισμὸ τῆς θασικῆς τροφῆς μας: τὸ σιτάρι, τὸ κριθάρι καὶ τὰ περισσότερα φροῦτα προέρχονται ἀπὸ τὰ ἀσιατικὰ δροπέδια. Τὸ ρύζι ἀπὸ τὴ Μακρινὴ, Ἀνατολή, τὸ καλαμπόκι, οἱ πατάτες καὶ τὰ κολοκύθια ἀπὸ τὴν Ἀμερική.

3. Ἡ σύνθεση αὐτὴ γίνεται στὴν ἴστορικὴ ζωὴ καὶ αὐτόματα. Δὲν μποροῦμε νὰ χαρακτηρίσουμε τὸ φαραωνικὸ πολιτισμὸ σὰν μεσογειακὸ ἢ ἀφρικανικό, σὰν σγυμιτικὸ ἢ χαμιτικό, σὰν νέγρικο ἢ λευκό, γιατὶ εἶναι ἀποτέλεσμα ὀρμογικῆς σύνθεσης ὅλων αὐτῶν στὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου.

ροῦμε ὅμως νὰ ποῦμε πώς, ἵσαμε τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο, δὲν ὑπῆρχε παγκόσμια ἴστορία, παρὰ μόνο σειρὰ ἀπὸ τοπικές ἴστορίες. Ἐλλ' ὅτι σοβαρὸ ἴστορικὸ γεγονὸς γίνει ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα θὰ ἔχει παγκόσμιο χαρακτήρα. Τίποτε δὲ θὰ μπορέσει νὰ περιοριστεῖ σὲ μιὰ μόνη ἡπειρο, ἀλλὰ θὰ ἔχει ἀντίκτυπο στὴν Εὐρώπη, στὴν Ἀμερικὴ καὶ στὴν Κίνα. "Ετσι, ἡ ἀνάπτυξη τῶν συγκοινωνιῶν καὶ τῶν τηλεπικοινωνιῶν, ἡ τεχνικὴ πρόοδος, ἡ συνάφεια τῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων καὶ τῶν πολιτικῶν σχέσεων (ΟΗΕ κ.λπ.), ἔδωσαν στοὺς ἀνθρώπους τὴν αἰσθηση τῆς γεωγραφικῆς ἐνότητας καὶ ἡ παγκόσμια θεώρηση τῆς ἴστορίας εἶναι πιὸ ἀπαραίτητη¹.

Ἡ σύνθεση ἔγινε γιὰ τοὺς ἴστορικούς, τὰ τελευταῖα χρόνια, ἔνας ὄρος τῆς μόδας. Βασίζεται σχεδὸν πάντα τόσο στὴ μελέτη τῶν προηγούμενων ἐργασιῶν, ὅσο καὶ τῶν ἀρχικῶν πηγῶν. Μιὰ συλλογὴ ἀπὸ γεγονότα δὲν παρουσιάζει μεγαλύτερη ἐπιστημονικὴ ἀξία ἀπὸ μιὰ συλλογὴ γραμματοσήμων. Ἡ πολυμάθεια εἶναι ἐργασία μόνο προπαρασκευαστική, ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ἐπεξεργασία τοῦ γενικοῦ. Ἡ ἴστορικὴ σύνθεση, πρέπει νὰ εἶναι ἐπιστήμη, ἀληθινὴ καὶ ὀλόκληρη, ἐπιστήμη. Αὐτὸ φανερώνει ἡ λέξη σύνθεση. Ἐπιβάλλεται ν' ἀρχίσουμε ἀπὸ τὴν ἀνάλυση καὶ νὰ τὴν ξεπεράσουμε. "Ομως γιὰ μιὰ μέρα σύνθεσης χρειάζονται χρόνια ἀνάλυσης, παρατήρησε ὁ Fustel de Coulanges. Ἡ ὀλικὴ σύνθεση, ἀποτελεῖ τὸ τελικὸ στάδιο τῆς ἴστορίας, ποὺ γίνεται γενικὴ καὶ παγκόσμια (Weltgeschichte)². Ἐλλ' ἐνῶ ἡ τοπικὴ

1. Τὸ 1926 συστήθηκε στὴ Γενεύη ἡ Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ τῶν Ἱστορικῶν Ἐπιστημῶν (G.I.S.H.), ποὺ ἀποβλέπει στὴν ἴστορικὴ ἔρευνα μὲ διεθνῆ σύμπραξη.

2. Ὁ ὄρος παγκόσμια ἴστορία, μετάφραστη ἀνάλογων ζένων ἐκφράσσεων, δὲν εἶναι σωστός. Γιατὶ παγκόσμια θὰ πεῖ ποὺ ἀφορᾶ ὅχι μόνο τὸν πλανήτη μας ἀλλὰ καὶ ὅλο τὸ σύμπαν. Εἶναι ὄρος ποὺ ἐπιχράτησε ἀπ' τὸν κακρὸ ποὺ νόμιζαν τὴ γῆ κέντρο τοῦ κόσμου. Ἐλλ' εἶναι πολὺ ἀμφίβολο, ἀν ὅγι

ίστορία βασίζεται στήν πολυμάθεια, πάνω σε γεγονότα συγκεκριμένα και περιορισμένα, ή γενική ίστορία άπλωνται σε έννοιες άφηρημένες και συχνά άκαθόριστες τοπικά και χρονικά. Η πρώτη έπιμενει σε λεπτομέρειες, ή δεύτερη περιορίζεται σε άδρες γραμμές.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

άπαράδεχτο, πώς δὲν ύπαρχουν άνάλογα μ' ἐμᾶς ὅντα, στὰ ἑκατομμύρια τῶν πλανητῶν ποὺ βρίσκονται στὸ ἄπειρο, ἀφοῦ μόνο ὁ Γαλαξίας μας ἀποτελεῖται ἀπὸ 40 δισεκατομμύρια ἀστρα, ὅπου θὰ μποροῦσε ἵσως νὰ πετύχει ἡ συντυχία γιὰ τὴν «περιπέτεια τοῦ πρωτοπλάσματος», τουλάχιστον σὲ μερικὰ ἀπὸ αὐτά.

E.Y.D τῆς Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006